

I D E E

STUDIA EUROPAEA GNESNENSIA 11/2015

ISSN 2082-5951

DOI 10.14746/SEG.2015.11.1

Agnieszka Góralczyk
(Warszawa)

**AMFORY NA WINO Z HISPANII TARRACONENSIS JAKO
ŚWIADECTWO HANDLU W ZACHODNIEJ CZĘŚCI BASENU
MORZA ŚRÓDZIEMNEGO OD I W. P.N.E. DO I POŁOWY
II W. N.E.**

Abstract

The article describes the development of viticulture in the Pyrenean Peninsula and the gradual penetration of the markets in the western Mediterranean by Hispania Tarraconensis. Those facts are confirmed by the discoveries of Spanish wine amphorae in a number of archaeological sites.

Key words

amphorae, Hispania Tarraconensis, wine, Pascual 1, Dressel 2-4, stamps, ceramic workshops

TYPY AMFOR I ICH CHARAKTERYSTYKA

Na obszarze Hiszpanii Tarraconensis zlokalizowano kilkadziesiąt stanowisk archeologicznych określanych jako pozostałości warsztatów garncarskich. W okresie I w. p.n.e.-II w. n.e. produkowały one różnorodne pojemniki ceramiczne, przeważnie amfory sklasyfikowane jako: Tarraconense 1/Layetana 1, Dressel 7-11¹, Dressel 28², Dressel 2-4 i Pascual 1. W każdej z nich przechowywano wino i jedynie Dressel 7-11 używano częściej do przewozu sosów rybnych niż win. Amfory na wino typu Dressel 2-4 i Pascual 1 przeznaczano do szerokiej dystrybucji. Docierały one w znacznych ilościach do Italii i do prowincji rzymskich zachodniej części basenu Morza Śródziemnego.

Amfory Tarraconense 1/Layetana 1 produkowano w La Salut i Lloret oraz możliwe, że w Badalonie – z przeznaczeniem na rynek lokalny oraz południowo-galijski. Opisywane pojemniki ceramiczne znaleziono na obszarze rozciągającym się od wybrzeża katalońskiego, od Formigues (Palamós) do wybrzeża południowej Galii, po Tuluzę i okolice Lyonu – np. dobrze zachowane i precyzyjnie wydatowane znaleziska: z Badalony (ok. 30 r. p.n.e.), z wraku rzymskiego statku handlowego Cap Béar 3 (50-25 r. p.n.e.) oraz z Saint-Romain-en-Gal w pobliżu Lyonu (około 30-20 r. p.n.e.) i Vieille-Toulouse (ostatnie dwudziestolecie p.n.e.)³.

Obszar dystrybucji amfor Tarraconense 1/Layetana 1 na terenie obecnej Katalonii ustalono dzięki znaleziskom lądowym na stanowiskach takich jak: Ampurias, Castell de la Fosca (Palamós), Platja de Fenals (Lloret de Mar), Badalona, Barcelona, Baix Llobregat i Tarragona oraz podwodnym: Cap de Creus, przy wybrzeżu Maresme lub Palamós i Formigues na Costa Brava⁴.

¹ Amfory Dressel 7-11 (koniec I w. p.n.e.-I w. n.e.) – końcowy okres, najpóźniejszy, w którym mogły być w użyciu to czasy panowania Trajana (98-117 n.e.) i Hadriana (117-138 n.e.); produkowane na terenach współczesnej Hiszpanii i Portugalii. Eksportowano je do rzymskiej Hiszpanii, Brytanii, Noricum, Italii, na wybrzeże dalmatyńskie, rzadko do Afryki pn., Koryntu, na Kretę, do Mezji Górnej i Panonii oraz pd. Galii. Zob. D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *Amphorae and the Roman economy*, London-New York 1986-1991.

² Amfory Dressel 28 (koniec I w. p.n.e.-poł. II w. n.e.) wytwarzano w: Betyce, Hiszpanii Tarraconensis (Tivissa, Mataró i Daró), pd. Galii (Velaux, Bouches-du-Rhône, Hérault) oraz dystrybuowano na obszarach: Brytanii, Hiszpanii, Galii, Germanii (Halter, Oberaden, Rödgen, Maiz-Weisenan, Hofheim, Vindonissa, grób w Stahl), Italii, Mezji Górnej (nekropola Emony) i Mezji Dolnej (Novae). Zob. D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *Amphorae*.

³ J. Miró, *El comercio del vino de la Tarraconense (s. I a.C.-I d.C.)*. Una síntesis, [w:] *Le commerce maritime romain en Méditerranée occidentale, El comercio marítimo romano en el Mediterráneo occidental*, Colloque international tenu à Barcelone du 16 au 18 mai 1988, Strasbourg 1990, s. 337.

⁴ J.M. Nolla, *Una nova àmfora catalana: La Tarraconense 1*, I Colloqui d'arqueologia romana, *El vi a l'antiguitat, economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*. Actes, Museu de Badalona, Monografies Badalonines 9, 1987, s. 218-219.

Tab. 1. Amfory na wino produkowane w Hispanii Tarraconensis w okresie I w. p.n.e.-II w. n.e.

Typ amfory	Opis amfory	Datowanie	Obszar występowania
Tarraconense1 /Layetana 1	Wylew: szeroki, rodzaj kołnierza Szyjka: krótka i dość masywna Ramiona: krótkie i pionowe Imadła: półowalne w przekroju (rowek) Brzusiec: owalny Stopka: spiczasta	II poł. I w. p.n.e.- początek I w. n.e. (do końca rządów Oktawiana Augusta/ początków rządów Tyberiusza)	Miejsce produkcji: Hispania Tarraconensis Dystrybucja: Hispania Tarraconensis oraz pd. Galia
Dressel 2-4	Wylew: szeroki, wychylony na zewnątrz o zaokrąglonym brzegu Szyjka: cylindryczna Ramiona: krótkie i skośne Imadła: przekrój o kształcie połączonych kół Brzusiec: gładki, najszerszy, gdy łączy się z ramionami, zwężający się ku dołowi Stopka: stożkowata i pełna	Ok. 30 r. p.n.e.-150 r. n.e.	Miejsce produkcji: Kampania, Latium i Etruria (płw. Apeniński), obecna Katalonia (Hispania Tarraconensis), Betyka, pd. i środkowa Galia, mniejsze ośrodki egejskie, Amay w obecnej Belgii Dystrybucja: Galia, Italia, Baleary, pn. Afryka, Brytania
Pascual 1 (kopia Dressel 1B z Italii)	Wylew: pionowy i wysoki Szyjka: cylindryczna Ramiona: podłużne i pionowe Imadła: owalne w przekroju, z rowkiem biegnącym po zewnętrznej stronie Brzusiec: owalny, wydłużony Stopka: spiczasta	poł. I w. p.n.e.-I ćwierć I w. n.e.	Miejsce produkcji: obecna Katalonia, głównie jej wybrzeże, oraz pd. Francja (np. stanowiska Aspiran, Montpellier) Dystrybucja: Galia, płw. Apeniński, Brytania, limes germański

Źródło: opracowanie własne na podstawie przywołanej literatury przedmiotu.

J.M. Nolla opisał je w 1974 r. w pracy poświęconej amforom rzymskim z Ampurias. Nazwa pojemników ceramicznych Tarraconense 1 nawiązywała do prawdopodobnego miejsca ich produkcji – Hispanii Tarraconensis.

W późniejszych publikacjach M. Comas przemianowano ten typ ceramiki na Layetana 1. Aby ostatecznie ujednoczyć nazewnictwo, używa się określenia Tarraconense 1/Layetana 1⁵.

W tabeli 1 zebrano amfory na wino produkowane w Hispanii Tarraconensis w okresie I w. p.n.e.-II w. n.e.⁶

Analiza materiału ceramicznego, formy naczyń oraz znajdujących się na nich stempli i *tituli picti* znalezionych w warsztatach, wśród pozostałości domów, zabudowań gospodarczych i na śmietniskach rzymskich pozwala ustalić, jak mogła wyglądać produkcja ceramiki oraz opracować mapę dystrybucji hiszpańskich amfor. Obraz nie byłby kompletny bez uwzględnienia znalezisk podwodnych.

Stemple na amforach typu Tarraconense 1-Layetana 1 tworzą jednorodną grupę wskazującą na italskie pochodzenie producentów (środkowa Italia: Etruria, Umbria, Picenum, Lacium i obszar zamieszany przez Wolsków). Potwierdzałyby to przypuszczenia (R. Menéndeza, P. Aebischera czy E. Gabby) o migracjach Italików (obywateli rzymskich, byłych legionistów, rolników italskich, *negotiatores italica*, wyzwolenców itd.) na Półwysep Pirenejski w okresie późnej Republiki. W czasach Cesarstwa, wraz ze wzrostem produkcji wina i roli Hispanii Tarraconensis w handlu śródziemnomorskim, powstało więcej nowych warsztatów ceramicznych. Znamy wiele różnorodnych stempli z tego okresu (niekiedy zachowanych fragmentarycznie). Niektóre amfory pochodziły z wytwórni należących do arystokratów o nazwiskach Iunius i Mucius, inne z mniej znanych warsztatów Meviusa, Venuleiusa i Volteiusa. Również w przypadku Pascual 1 stemple świadczyłyby o środkowo-italskim pochodzeniu producentów (Antestius, Herennius, Mussidius) i dokładniej sprecyzowanym jako łatyńskie (Fulvius, Cornelius Lentulus, Iulius). Przykładem pojemników ceramicznych Pascual 1 wyprodukowanych w południowej Italii – w Kampanii – są amfory oznaczone stemplem Porcius⁷.

⁵ M.C. Aguarod Otal, Un ánfora Tarraconense 1/Layetana 1 con sello ibérico procedente de Salduie, Museo de Zaragoza Boletín 11, 1992, s. 109.

⁶ Tabela została sporządzona na podstawie: J.M. Nolla, Una nova àmfora catalana, s. 222; J.M. Nolla, J.M. Solias, L'Àmfora Tarraconense 1. Característiques, procedència, àrees de producció, cronologia, Butlletí Arqueologia. Reial, Societat Arqueològia Tarraconense 6, 7, 1984-1985, s. 132; D.P.S. Peacock, D.F. Williams, Amphorae.

⁷ J. Miró, El comercio del vino, s. 347.

Tab. 2. Przykładowe stemple umieszczone na amforach wyprodukowanych w warsztatach Hispanii Tarraconensis

Typ amfor	Stemple na amforach	Miejsce znalezienia ceramiki	Pochodzenie amfory
Pascual 1	BL	Cap Béar III (wrak u wybrzeży Langwedocji)	Torre Llauder
Pascual 1	AM	Port-Vendres 4 (wrak u wybrzeży Langwedocji)	Can Collet, Can Pedrerol
Pascual 1	CHR	Port-Vendres 4 (wrak u wybrzeży Langwedocji)	Can Feu (Sant Quirze del Vallès), El Moré (Sant Pol de Mar)
Pascual 1	S	Cap del Volt (wrak u wybrzeży katalońskich), Port-Vendres 4 (wrak u wybrzeży Langwedocji)	Montcada (?) lub Vila Vella (oba stanowiska na obszarze Barcelony)
Pascual 1	TH	Cap del Volt (wrak u wybrzeży katalońskich), Port-Vendres 4 (wrak u wybrzeży Langwedocji)	Vila Vella, Sant Boi del Llobregat (stanowiska na obszarze aglomeracji miejskiej Barcelony)
Pascual 1	A	Cap del Volt (wrak u wybrzeży katalońskich), Port-Vendres 4 (wrak u wybrzeży Langwedocji)	Montcada (?) – Barcino (obszar obecnej Barcelony)
Pascual 1	F	Los Ullastres (Calella Palafrugell) – wrak z wybrzeża katalońskiego	Can Tintorer lub Vila Vella (drugie stanowisko na terenie Barcelony)
Pascual 1	H	Los Ullastres (Calella Palafrugell) – wrak z wybrzeża katalońskiego	Can Feu, Sant Quirze del Vallès
Pascual 1	P	Los Ullastres (Calella Palafrugell) – wrak z wybrzeża katalońskiego	Vila Vella, Sant Boi del Llobregat (stanowiska należące do obszaru aglomeracji miejskiej Barcelony)
Pascual 1	IVLI THEOPHIL	Cap del Volt (wrak z wybrzeża katalońskiego), Barcelona, Narbona (Langwedocja)	Can Reverter, Sant Vicenç dels Horts, Sant Boi de Llobregat-Barcino (obszar aglomeracji miejskiej Barcelony)
Pascual 1	L	Cap del Volt (wrak z wybrzeża katalońskiego), Barcelona, Narbona (Langwedocja)	Cal Ros de les Cabres (?), Masnou
Pascual 1	MPORCI	Cap del Volt (wrak z wybrzeża katalońskiego), Barcelona, Narbona (Langwedocja)	Badalona
Pascual 1	QFS	Cap del Volt (wrak z wybrzeża katalońskiego), Barcelona, Narbona (Langwedocja)	Montcada, Barcino (Barcelona)

Tarraconense 1-Layetana 1	C.IVN	Narbonne, Bordeaux	Maresme
Pascual 1	L.VOLTEI	Macellum, Las Cenizas (wybrzeże katalońskie), Villanueva (śmietnik morski u wybrzeża katalońskiego), Cap Béar I (wrak z wybrzeża langwedockiego), Narbonne	Maresme (wybrzeże między Sot del Camp a Sant Vicenç de Montalt)
Dressel 2-4	ANTH	Macellum, Las Cenizas, Villanueva	Emporiae, Barcino
Dressel 2-4 Dressel 7-11, Dressel 2-4	TIBISI	Macellum, Las Cenizas, Villanueva, Vinaroz; Tivissa (brzeg Ebro)	L'Aumedina (Tivissa, brzeg Ebro)
Dressel 2-4	SEX.DOMITI	Tivissa (brzeg Ebro)	L'Aumedina (Tivissa, brzeg Ebro)
Pascual 1	M.PORC	Cap del Volt (wrak u wybrzeża katalońskiego), Badalona, Tarragona, Llanereres-Mataró	Kampania w Italii (Pompeje), ale także prawdopodobna produkcja w Baetulo (Badalona)
Pascual 1	QFS	Barcelona (Montcada, Correu Vell), Cap del Vol (wrak u wybrzeży katalońskich), Narbonne (Langwedocja)	Rejon obecnej Barcelony
Pascual 1 Dressel 2-4	QVA	Can Portell (Mataró, El Maresme) Barcelona (Vila Vella, Sant Boi, Baix Llobregat)	Can Portell (Mataró, El Maresme)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przywołanej literatury przedmiotu.

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE ZIDENTYFIKOWANE JAKO OŚRODKI PRODUKCJI AMFOR NA WINO

I wiek n.e., od połowy rządów Oktawiana Augusta do czasów panowania dynastii Flawiuszów, stał się okresem intensywnej produkcji wina w Hispanii Tarraconensis. Winną latorośl uprawiano na omawianym obszarze przed przyłączeniem go do imperium rzymskiego, ale na dużo mniejszą skalę i nie na potrzeby rynku śródziemnomorskiego. W okresie cesarstwa rzymskiego założono wiele nowych winnic, ale pozostawiono także stare i przystosowano je do nowych potrzeb⁸.

⁸ A. López, R. Batista, M. Zucchitello, La producción vitivinícola de la Tarraconense. Algunos ejemplos sintomáticos, I Colloqui d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. Actes. Museu de Badalona. Monografies Badalonines 9, 1987, s. 319.

Tabela 3 ukazuje, jak zmieniała się liczba ośrodków specjalizujących się w uprawie winorośli i produkcji wina w dwóch okresach historycznych, czyli podczas podbijania przez Rzymian Półwyspu Pirenejskiego⁹ i po włączeniu go do cesarstwa rzymskiego. Wyraźnie widać, że wraz z nastaniem rządów cesarskich, zaprzestaniem wojen i stworzeniem dogodnych warunków dla rozwoju rolnictwa oraz handlu, zwiększyła się w Hispanii Tarraconensis liczba *villi* produkujących wino. Ośrodki istniejące za czasów Republiki rozszerzyły swoją działalność (więcej *villi* założono np. w Torroella de Montgrí, Mataró, Badalonie itd.), niektóre *villae* powstały od podstaw (np. Blanes, Calella), co obrazuje tabela. Zdarzało się również, że wraz z sukcesywną romanizacją przekształcano istniejące od dawna iberyjskie ośrodki produkcji wina w typowe *villae* rzymskie jak w przypadku Vilanova i La Geltrú, Garraf¹⁰.

Większość znalezisk amfor w prowincji Hispania Tarraconensis pochodzi z około 70 stanowisk – warsztatów ceramicznych znajdujących się na wybrzeżu śródziemnomorskim: 60 z nich – na terenie obecnej Katalonii, w pobliżu dawnych miast rzymskich powstałych pod koniec republiki lub za czasów panowania Oktawiana Augusta, takich jak Iluro, Baetulo, Barcino, Tarraco i Dertosa, pozostałe – w regionie Walencji blisko Saguntum i Dianium lub na Balearach. Większość warsztatów zlokalizowano na obszarze *villi* rzymskich. Towarzyszyły im na ogół pozostałości zabudowań gospodarczych, magazynów na żywność, tłoczni na wino, śmietniki, dolia. Pozostałe to małe ośrodki produkcji ceramiki znajdujące się na terenach wiejskich z dala od miast¹¹. W dolinie dolnego Ebro zbadano około 50 stanowisk z czasów rzymskich. Ich usytuowanie w pobliżu rzeki nie było przypadkowe – istotne były możliwości komunikacyjne, jakie stwarzała spławna Ebro. Ważniejszymi ośrodkami produkcji ceramiki były: L'Aumedina (Tivissa), Els Plans (Mora la Nova), Les Sebigues (Vinebre), La Font de n'Horta (La Torre de l'Espanol)¹².

Każdy z omawianych ośrodków produkcji ceramiki leżał blisko morza lub do 30 km od jego brzegu, w pobliżu spławnych rzek ułatwiających komu-

⁹ Podbój Półwyspu Pirenejskiego trwał około 129 lat i zakończył się wraz z powstaniem Cesarstwa Rzymskiego. Przez cały ten okres regularnie dochodziło do walk Rzymian z miejscową ludnością celto-iberyjską.

¹⁰ A. López, R. Batista, M. Zucchitello, La producción vitivinícola de la Tarraconense; tabela została sporządzona na podstawie danych wymienionych w cytowanym powyżej artykule (jego autorzy korzystali z opracowania: J.M. Nolla i Brufau, J. Casas i Genover, Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al Nord-est de Catalunya, Girona 1984).

¹¹ V. Revilla Calvo, Viticultura y actividades complementarias en el fundus: el ejemplo de la Hispania Tarraconensis, Latomus 58, 1, 1999, s. 34.

¹² Ibidem, s. 148.

Tab. 3. Liczba ośrodków specjalizujących się w uprawie winorośli i produkcji wina podczas podbijania przez Rzymian Półwyspu Pirenejskiego i po włączeniu go do Cesarstwa Rzymskiego

Villae na wybrzeżu Hiszpanii Tarraconensis z czasów Republiki Rzymskiej	Villae na wybrzeżu Hiszpanii Tarraconensis z czasów Cesarstwa Rzymskiego
Roses – 1	Roses – 2
	Castelló d'Empúries – 1
L'Escala – 8	L'Escala – 2
Torroella de Montgrí – 4	Torroella de Montgrí – 9
Palafrugell – 2	Palafrugell – 5
Palamós – 1	Palamós – 2
Calonge – 2	Calonge – 3
	Sant Feliu de Guixols – 1
	Castell d'Aro – 1
	Lloret de Mar – 3
Tossa – 1	Tossa – 3
	Blanes – 1
	Malgrat – 1
	Pineda – 1
	Calella – 1
	Sant Pol de Mar – 1
	Canet de Mar – 1
	Arenys de Mar – 1
	Caldes d'Estrac – 1
Sant Vicenç de Montalt – 1	Sant Vicenç de Montalt – 1
Mataró – 3	Mataró – 13
Cabrera de Mar – 1	Cabrera de Mar – 2
Premià de Mar – 1	Premià de Mar – 3
El Masnou – 3	El Masnou – 3
Badalona – 7	Badalona – 11
Barcelona – 1	Barcelona – 1
	L'Hospitalet de Llobregat – 1
	Castelldefels – 1
	Vilanova i La Geltrú – 2
	Altafulla – 1
	Calafell – 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie przywołanej literatury przedmiotu.

nikację z wybrzeżem. Jeśli, tak jak Maresme, Baix Llobregat, Vallès czy Baix Camp, znajdował się w zromanizowanej części prowincji, sąsiadował z drogą rzymską. Wszystkie leżały na równinie lub na niewielkim wzniesieniu (maksymalnie 300 m. n.p.m.)¹³.

¹³ J. Miró, *El comercio del vino*, s. 333-334.

Stanowiska L'Aumedina czy Mas del Catxorro stanowią przykład połączenia w jednym miejscu kilku funkcji, jakie mogła pełnić *villa* rzymska (produkcji rolniczej – uprawy winnej latorośli i wytwarzania wina; rzemieślniczej, w tym przypadku wytwórczości ceramiki; oraz ekonomicznej poprzez włączenie się do handlu winem – wyprodukowanym na sprzedaż). Mniejsze warsztaty ceramiczne mogły działać albo samodzielnie, tak jak część *villi*, które były nastawione jedynie na produkcję rolniczą bądź działalność hodowlaną, albo w powiązaniu z *villą* produkować pojemniki ceramiczne na wytwarzane przez nią wino. W większości znanych *villi* specjalizujących się w produkcji wina mieściły się również warsztaty produkujące amfory, co pozwala często prześledzić nie tylko, jak zmieniały się sposoby wyrobu wina w winnicy i używane do tego narzędzia, ale także: jak ewoluowały formy wytwarzanej ceramiki¹⁴.

Przykładami stanowisk zidentyfikowanych jako warsztaty ceramiczne są: Can Portell (Mataró, El Maresme)¹⁵, El Mas d'Aragó (Cervera del Maestrat, Castellón)¹⁶, Tivissa (w pobliżu brzegu Ebro)¹⁷. W ich obrębie znajdowano zazwyczaj nie tylko produkowane tam amfory, ale i *dolia*, gliniane elementy konstrukcji architektonicznych jak np. dachówki (*tegulae*¹⁸, *imbrices*¹⁹) oraz naczynia kuchenne. Ilość ceramiki odkrywanej w warsztatach ceramicznych funkcjonujących samodzielnie była zdecydowanie mniejsza niż w *villach* rzymskich nastawionych na uprawę winorośli, wytwarzanie wina i amfor potrzebnych do jego przechowywania. Taki stan rzeczy obserwujemy w przypadku *villi* ze stanowisk: Darró, Vilanova i La Geltrú (Barcelona)²⁰, Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà)²¹, El Mas del Catxorro de Benifallet²², La Salut (Sabadell)²³.

¹⁴ V. Revilla Calvo, *Viticultura y actividades complementarias*, s. 150-158.

¹⁵ A. Aguilera Martín, V. Revilla Calvo, *Artesanado cerámico y estadística. Análisis de las producciones anfóricas del taller de Can Portell (Mataró, El Maresme)*, *Laietania* 9, 1994, s. 217-233.

¹⁶ A. Fernández Izquierdo, *Una producción de ánforas de base plana en los hornos romanos del Mas d'Aragó (Cervera del Maestrat, Castellón)*, *Quaderno prehistorico castillo* 16, 1994, s. 211-219.

¹⁷ J.M. Nolla Brufau, J. Padró i Parcerisa, E. Sanmartí Grego, *Exploració preliminar del forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)*, *Cypsela* 3, 1980, s. 193-218.

¹⁸ *Tegulae* – płaskie dachówki o kształcie trapezoidalnych cegieł o lekko wygiętych ku górze brzegach.

¹⁹ *Imbrices* – dachówki rowkowane.

²⁰ A. López Mullor, *Nota preliminar sobre la producción anfórica de Darró, Vilanova i La Geltrú (Barcelona)*, S.F.E.C.A.G., *Actes du Congrès de Lezoux* 1989, s. 109-120; A. López Mullor, J. Fierro Macià, *L'època ibérica en Darró, Vilanova y La Geltrú*, *Miscellania Penedesenca* 11, 1988, s. 162-210.

²¹ J.M. Nolla, J.M. Canes, X. Rocas, *Un forn romà de terrissa a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà)*, *Excavacions de 1980-1981, Ampurias* 44, 1982, s. 147-183.

²² P. Izquierdo i Tugas, *Un nou centre productor d'àmfores a la vall de l'Ebre: El Mas del Catxorro de Benifallet*, [w:] *Estudis Universitaris Catalans. Homenatge a Miquel Tarradell*, Barcelona 1993, s. 753-767.

²³ M.T. Casas y Selvas, *Estudi preliminar: les àmfores de la villa de La Salut (Sabadell)*, *Arraona i Arrahona* 1, 1987, s. 15-26.

PRODUKCJA AMFOR W HISPANII TARRACONENSIS

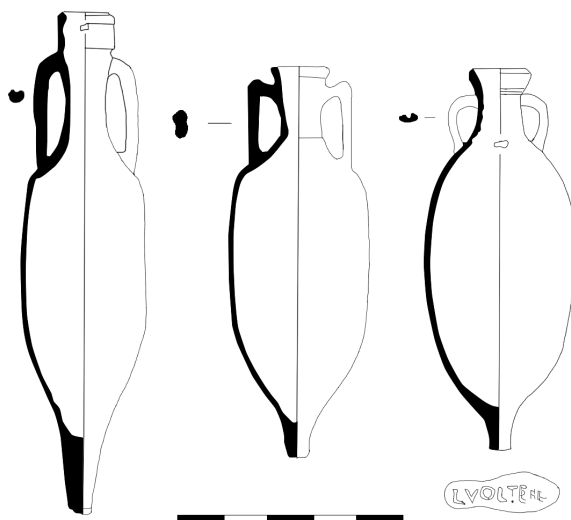
Każda próba odtworzenia obrazu handlu w starożytności i prześledzenia produkcji żywności na danym obszarze może być mniej lub bardziej niedokładna. Podstawowym źródłem dla tego typu analiz są amfory, w których przechowywano takie produkty jak oliwa, wino czy sosy rybne. Nadawały się one do długiego transportu, w przeciwieństwie do mięsa i przetworów mięsnych. W przypadku żywności łatwej do zakonserwowania i nieulegającej szybko zepsuciu, odtworzenie szlaków handlowych i bezpośrednich kontaktów jest prostsze. Umożliwia to nie tylko analiza zawartości, ale i samych pojemników ceramicznych (kształt naczyń, stemple i *tituli picti*). Znaleźiska lądowe czy podwodne amfor dostarczają wielu informacji o powiązaniach między producentem a konsumentem. Najważniejszą sprawą jest ustalenie, szczególnie w przypadku stanowisk lądowych, czy znaleziona ceramika świadczy o spożyciu danego produktu na miejscu, czy była przeznaczona na eksport.

Mapy dystrybucji amfor na terenie dawnej Hispanii Tarraconensis nie mogą być w pełni wiarygodne ze względu na zróżnicowany stan badań w tym regionie. Niektóre stanowiska są bardzo dobrze przebadane, z precyzyjnie opracowanym inwentarzem oraz dobrze sklasyfikowanym materiałem ceramicznym – inne przeciwnie. Kontrola wyników wszystkich prac przysparza wiele trudności. Większość stanowisk bogatych w znaleźiska ceramiczne i dość dokładnie przebadanych znajduje się blisko dawnych dużych dróg rzymskich, około 30-40 km od wybrzeża, ułatwiających komunikację pomiędzy ośrodkami nadmorskimi a wnętrzem lądu oraz na wybrzeżu śródziemnomorskim w miejscu starożytnych ośrodków portowych, np. w Ampurias, Rosas, Els Tolegassos i Viladamat²⁴.

Informacje uzyskane dzięki źródłom archeologicznym uzupełniają wiadomości zaczerpnięte ze źródeł historycznych, nie zawsze zgodnych ze sobą. W okresie republiki rzymskiej zarówno znaleźiska archeologiczne, jak i świadectwa historyczne dotyczące zachodniej części basenu Morza Śródziemnego dokumentują jedynie produkcję wina włoskiego, jego dystrybucję na rynku lokalnym i śródziemnomorskim oraz import win greckich. Aż do czasów Juliusza Cezara nie sprowadzano wina z Półwyspu Iberyjskiego ani z Galii. Zmieniło się to po zdobyciu władzy przez Oktawiana Augusta, który stworzył dogodne warunki dla rozwoju handlu w prowincjach²⁵.

²⁴ J.M. Nolla, El comercio anfórico en el nordeste de Cataluña: una aproximación, [w:] Le commerce maritime romain en Méditerranée occidentale, s. 201-202.

²⁵ A. Tcherna, Modèles économiques et commerce du vin à la fin de la République et du début de l'Empire, I Colloqui d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia producció i comerç al Mediterrani occidental, Actes. Museu de Badalona. Monografies Badalonines 9, 1987, s. 327-336, s. 329.

Il. 1. Amfory na wino typu: Pascual 1, Dressel 2-4, Tarraconense 1/Layetana 1
[za:] J. Miró, El comercio del vino, s. 335

W czasach Republiki rzymskiej eksportowano z Hiszpanii do Italii metale, zboże, sosy rybne, zaś z Kampanii i wybrzeża tyrręńskiego liczne statki przewoziły do Hiszpanii wino, w amforach grecko-italskich, a począwszy od ostatniego trzydziestolecia II w. p.n.e. – w amforach typu Dressel 1A i później Dressel 1B. Towarzyszyła im ceramika kampańska A i od II połowy II w. p.n.e. – ceramika kampańska B, możliwe, że także artykuły luksusowe. Obrazują to znaleziska amfor grecko-italskich np. w Ampurias, Rosas i Castell de la Fosca de Palamós.

Szczególnie na pośrednictwie w handlu hiszpańsko-italskim wzbogaciła się dawna grecka kolonia Emporion (Ampurias), która za rzymskich rządów uzyskała status kolonii na prawie łatyńskim. Prace wykopaliskowe w Ampurias wykazały, że od końca II w. p.n.e. do początku I w. p.n.e. 15-30 % znalezionej ceramiki wszystkich typów stanowią amfory italskie, podczas gdy w Gerundzie (obecna Girona) w warstwach wydatowanych na początek I w. p.n.e. udział amfor italskich ocenia się na 5% całości ceramiki (jednocześnie stanowiły one 80% wszystkich znalezionych amfor). Przyczyn należy szukać w położeniu geograficznym obu stanowisk – więcej trudności stwarzał najwyraźniej transport lądowy niż morski, poza tym prawdopodobnie cena produktu

wzrastała dzięki pośrednikom, tutaj kupcom ampurytańskim²⁶. Większość pojemników ceramicznych datowanych na początek I w. p.n.e. pochodzi z Kampanii, Lacjum i nadmorskiej części Etrurii. Znikome ilości stanowią amfory typu Lamboglia 2 z Apulii i amfory na oliwę z okolic Brundisium²⁷.

Jeżeli porównamy stanowiska iberyjskie ze śmietniskiem w La Longarina w Ostii, zauważymy, że tutaj również przeważają pojemniki ceramiczne z winem italskim. Taka sytuacja zaczyna się powoli zmieniać pod koniec republiki rzymskiej. Spośród amfor na wino datowanych na okresy towarzyszące przełomowi er i znalezionych na tym stanowisku, 14% pochodzi z Hiszpanii *Tarraconensis* i, być może, 18 % z Betyki²⁸.

Przyjmuje się, że od około końca I w. p.n.e. produkcja wina na terenie prowincji *Hispania Tarraconensis* była na tyle duża, że zaspokajała nie tylko potrzeby rynku lokalnego, ale i dostarczała nadwyżek przeznaczonych na eksport. Liczne znaleziska amfor Dressel 1/Pascual 1 z tego okresu i wyraźnie malejąca liczba importowanych amfor Dressel 1 i Dressel 2-4 (także Lamboglia 2) z winem italskim potwierdzają tezę, że od końca I w. p.n.e. wzrosła produkcja wina w tym rejonie i że prowincja ta włączyła się do handlu śródziemnomorskiego²⁹. Znaleziska amfor z Castro Pretorio w Rzymie zawierają niewielki procent amfor hiszpańskich spośród wszystkich amfor datowanych do 50 r. n.e. Ich ilość zwiększa się w II połowie I w. n.e. wraz z rozwojem produkcji wina na Półwyspie Pirenejskim i wzrostem popytu na Półwyspie Apenińskim. Przypuszcza się, że początkowo wino z Hiszpanii *Tarraconensis* eksportowano do Galii *Narbonensis* a po pewnym czasie do Italii, która wówczas stała się głównym importerem hiszpańskiego wina³⁰.

Od końca I w. p.n.e. do początku II w. n.e. *Hispania Tarraconensis* stała się najważniejszym producentem wina w zachodniej części Morza Śródziemnego³¹, co potwierdzają wzmianki o popularności wina z *Layetanii* czy *Tarraco* w relacjach Pliniusza Starszego i poezji *Marcjalisa*³². Wzrost produkcji

²⁶ J.M. Nolla, *El comercio anfórico*, s. 204-206.

²⁷ *Ibidem*, s. 206.

²⁸ A. Tchernia, *Modèles économiques*, s. 329.

²⁹ S. Keay, *La importacion de vino y aceite en la Tarraconense oriental en la antigüedad*, I Colloqui d'arqueologia romana, *El vi a l'antiguitat economia producció i comerç al Mediterrani occidental*. Actes, Museu de Badalona, Monografies Badalonines 9, 1987, s. 383-384.

³⁰ R. Pascual i Guasch, *El desenvolupament de la viticultura a Catalunya*, I Colloqui d'arqueologia romana, *El vi a l'antiguitat economia producció i comerç al Mediterrani occidental*. Actes. Museu de Badalona. Monografies Badalonines 9, 1987, s. 123.

³¹ S. Keay, *La importacion de vino*, s. 383.

³² R. Pascual i Guasch, *El desenvolupament de la viticultura*, s. 123.

wina wiązał się z intensywnym rozwojem działalności warsztatów ceramicznych, szczególnie na wybrzeżu śródziemnomorskim³³. Świadczą o tym znaleziska ze stanowisk: Vallès, Baix Llobregat i Maresme³⁴. Najważniejsze warsztaty mieściły się w rejonie rzymskich miast: Emporiae, Gerunda, Baetulo, Iluro, Barcino, Aquae Calidae, Tarraco, Valentia i Saguntum³⁵. Amfory z hiszpańskim winem sprzedawano na rynku lokalnym i eksportowano do Galii, Brytanii, Italii, Afryki północnej i na limes germański³⁶. O rozszerzeniu produkcji ceramicznej zadecydowała dobra jakość wina hiszpańskiego, na które popyt wzrósł i był większy niż na wino italskie. Prace wykopaliskowe w domach datowanych na czasy Oktawiana Augusta i I w. n.e. na stanowiskach w Ampurias, Olivet d'en Pujol, Tolegassos (Viladamat), Castell de la Fosca (Palamós), Gerunda i Vilauba (Camós) potwierdzają taki obraz produkcji i handlu winem³⁷.

Pod koniec I w. p.n.e. w Italii możemy zaobserwować zanikanie amfor typu Dressel 1 i zastępowanie ich pojemnikami ceramicznymi typu Dressel 2-4. Stopniowo to zjawisko zachodzi także w Hispanii Tarraconensis³⁸. W I w. n.e. hiszpańskie warsztaty zaczęły wytwarzać imitacje italskich amfor Dressel 2-4, początkowo występujących zawsze w mniejszej ilości niż pojemniki Dressel 1³⁹. W czasach panowania Oktawiana Augusta możemy umieścić początki produkcji amfor typu Dressel 7-11. W I w. n.e. wytwarzano głównie dwa typy najpopularniejszych amfor: Pascual 1 (wywodzący się od Dressel 1B z Italii) i Dressel 2-4. Produkcja Dressel 2-4 zwiększała się stopniowo, wypierając Pascual 1 z rynku⁴⁰.

Odtworzenie rozwoju handlu hiszpańskim winem nie przysparza trudności, jeśli chodzi o jego początki. Wątpliwości pojawiają się, kiedy chcemy ustalić przyczyny stopniowego wycofywania się Hispanii Tarraconensis z rynku handlu winem. Wśród znalezisk archeologicznych datowanych na II połowę I w. n.e. znajdują się hiszpańskie amfory typu Pascual 1 i Dressel 2-4. Później ich liczba maleje. Wydaje się, że wino galijskie wyparło wino hiszpańskie z rynku – przede wszystkim najważniejszego i przynoszącego największe dochody – Rzymu, tak jak wcześniej wino hiszpańskie wyparło wino italskie

³³ J.M. Nolla, *El comercio anfórico*, s. 206.

³⁴ *Ibidem*, s. 206-207; S. Keay, *La importacion de vino*, s. 383-384.

³⁵ S. Keay, *La importacion de vino*, s. 383-384.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ J.M. Nolla, *El comercio anfórico*, s. 206-207.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ J. Miró, *El comercio del vino*, s. 334.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 334-336.

z rynku Galii. Pod koniec I w. n.e. doszło do reorganizacji gospodarki agrarnej w Hispanii Tarraconensis i zastąpienia uprawy winnej latorośli uprawą zboża. Wino nie było już głównym produktem eksportowym tego regionu Cesarstwa Rzymskiego. Wpłynął na to prawdopodobnie edykt Domicjana z 92 r. n.e.⁴¹

Przez długi czas dyskutowano, dlaczego w 92 r. n.e. cesarz Domicjan wydał edykt dotyczący winnic na terenie Cesarstwa Rzymskiego. Zarządził w nim zniszczenie połowy winnic w prowincjach i zakazywał powstawania nowych plantacji winnej latorośli na terenie Italii. Przyczyną takiej właśnie polityki była prawdopodobnie szerząca się zaraza, która zaatakowała uprawy winorośli i którą w ten sposób starano się zahamować⁴².

Początek II w. n.e. przyniósł Hispanii Tarraconensis kryzys uprawy winorośli i zaprzestanie produkcji przez większość centrów wytwórczości ceramicznej i *villi* rzymskich opierających swoje dochody na zyskach czerpanych z winnic. O ile *villae* skoncentrowały się na uprawie i eksporcie zboża, o tyle produkcja amfor nie osiągnęła już nigdy rozmiarów typowych dla poprzedniego stulecia. Znamy jednak liczne przypadki wznowienia tego typu działalności, tylko że na dużo mniejszą skalę. Około 1/3 spośród warsztatów aktywnych pod koniec I w. n.e. kontynuowała wytwarzanie ceramiki w II w. n.e. Ośrodki zlokalizowane na stanowiskach w Santa Maria de les Feixes, Llafranc i Puig Rodon produkowały imitacje amfory galijskiej znanej jako Gauloise 4⁴³. Przypuszcza się, że chociaż tego typu pojemniki oryginalnie wytwarzano w Galii Narbonensis, większość ze znalezionych na terenie Hispanii Tarraconensis amfor to prawdopodobnie nie importy, a miejscowe imitacje Gauloise 4 (Pélichet 47), pochodzące z warsztatów począwszy od Denia (Alicante), a kończąc na Llafranc (Gerona)⁴⁴.

Znalezione w Barcelonie (Sant Pau del Camp, Pia Almoina, Ca l'Ardiaca, Pati Llimona) amfory Dressel 2-4 z poł. II w. n.e. także pochodziły z lokalnych warsztatów. Przetrwały tylko te warsztaty garncarskie, które leżały

⁴¹ Ibidem, s. 343-344.

⁴² G. Pereira Menaut, El edicto de Domiciano sobre el vino y la economía política romana en el Alto Imperio, I Colloqui d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia producció i comerç al Mediterrani occidental, Actes. Museu de Badalona. Monografies Badalonines 9, 1987, s. 349-351.

⁴³ C. Carreras Monfort, P. Berni i Millet, Producció de vi i àmfores tardanes del NE de la Tarraconense, [w:] II Colloqui internacional d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia, producció i comerç al Mediterrani occidental, Actes (Badalona 6/9 de Maig de 1998), Museu de Badalona, Monografies Badalonines 1998, 14, s. 271-272.

⁴⁴ J.M. Nolla, El comerç anfòric, s. 207-208.

w pobliżu większych miast lub na na tyle zurbanizowanym terenie, aby ich produkty miały zapewniony zbytni i trafiły do konkretnego odbiorcy. W II-III wieku funkcjonowały różne ośrodki wytwórczości ceramiki w Hispanii Tarraconensis, w pobliżu Barcino, Baetulo czy Iluro. Przypuszcza się, że produkcją wina w tym okresie zajmowano się w pn.-wsch. części obecnej Katalonii, ale nie na eksport, lecz na potrzeby rynku lokalnego. Analiza znalezisk ceramicznych w Iluro i Barcino wykazała, że ani amfory galijskie Gauloise 4, ani późno-italskie Dressel 2-4 nie zdominowały na rynku handlowym Hispanii Tarraconensis win lokalnych przechowywanych w amforach rodzimej produkcji Dressel 2-4 (wytwarzanych w różnych wariantach) i w imitacjach Gauloise 4 pochodzących z warsztatów położonych na terenie obecnej prowincji Walencja⁴⁵.

Brak relacji pisarzy antycznych o produkcji wina dla poł. II w. n.e. można interpretować jako rezultat zaprzestania uprawy winorośli w Hispanii Tarraconensis, co potwierdzają również rzadkie znaleziska amfor Pascual 1 i Dressel 2-4. Inna teoria przedłuża okres wzmożonej wytwórczości wina i jego eksportu do II połowy III w. n.e., czyli czasu, dla którego nie posiadamy świadectw pisanych. Wątpliwości nie ma w przypadku I w. n.e. i I połowy II w. n.e., kiedy to informacje zawarte w źródłach historycznych potwierdzają liczne znaleziska archeologiczne⁴⁶.

Od początku II w. n.e. do jego końca/początków III w. n.e. zarówno produkcja wina, jak i pojemników ceramicznych do przechowywania tego trunku wyraźnie zmniejszyła się i nie osiągnęła już tak szerokiej skali jak w I w. n.e. W tym okresie głównym producentem i eksporterem wina w zachodniej części Morza Śródziemnego stała się Galia⁴⁷.

DYSTRYBUCJA WINA Z HISPANII TARRACONENSIS

Panowanie Oktawiana Augusta przyniosło pokój prowincjom rzymskim i stworzyło dogodne warunki dla rozwoju ekonomicznego rozległego imperium. I wiek n.e. stał się najlepszym okresem dla produkcji wina w Hispanii

⁴⁵ C. Carreras Monfort, P. Berni i Millet, Producció de vi i àmfores, s. 271-272.

⁴⁶ V. Revilla Calvo, Produccion artesanal, viticultura y propiedad rural en la Hispania Tarraconense, Gerión 13, 1995, s. 307-308.

⁴⁷ S. Keay, La importacion de vino, s. 383-384.

Tarraconensis⁴⁸ i jego eksportu do innych części cesarstwa rzymskiego. Hiszpańskie wino umieszczane w amforach Pascual 1 i Dressel 2-4 praktycznie zdominowało rynek zachodniej części basenu Morza Śródziemnego⁴⁹. Wina z Hispanii Tarraconensis zaczęto sprowadzać do Italii w drugiej połowie pryncypatu Augusta. Do takiego wniosku skłania obecność amfor typu Pascual 1 na śmietniku La Longarina w Ostii, datowanym na schyłek rządów pierwszego cesarza. Są one prawdopodobnie najstarszym śladem konsumpcji win z północno-wschodniej części Półwyspu Iberyjskiego na terenie Italii⁵⁰.

Odkrycia wraków statków handlowych wskazują na istnienie dwóch szlaków morskich prowadzących z Hispanii Tarraconensis na Półwysep Apeniński. Statki korzystające z pierwszego płynęły wzdłuż wybrzeża południowej Galii, zawijając do Massilii, miały cieśninę Bonifacio i brały kurs na Ostię. Drugi szlak prowadził wzdłuż Balearów, przez cieśninę Bonifacio do północnej Afryki i Kartaginy, a następnie do Italii⁵¹.

J. Miró sporządził mapę dystrybucji hiszpańskich amfor typu Dressel 2-4 obejmującą 88 stanowisk, z których 14 to wraki rzymskie położone u wybrzeży galijskich i italskich⁵². Znajdźiska amfor Dressel 2-4, szczególnie z terenu Galii, są mniej liczne niż Pascual 1. W Lyonie (rzymskie Lugdunum), który był jednym z najważniejszych ośrodków handlu w Galii, amfory Dressel 2-4 były rzadkością (na stanowisku Bas-Loyasse, datowanym na około 60-70 r. n.e., wśród 260 amfor na wino zidentyfikowano zaledwie 3 pojemniki ceramiczne tego typu). Równie rzadko, w porównaniu z Pascual 1, Dressel 2-4 występują na limesie germańskim i w Anglii (znalezisko z Colchester z 43-60/61 r. n.e.). Inaczej sytuacja przedstawia się w Rzymie i Ostii. Od przełomu er do czasów rządów Flawiuszy, znaleziska Dressel 2-4 z Hispanii Tarraconensis są tam bardzo liczne. W tym okresie na lokalnym rynku hiszpańskim nadal przeważają amfory typu Pascual 1. Pojemniki ceramiczne Dressel 2-4 z Półwyspu Iberyjskiego datowane na 1 poł. I w. n.e. znaleziono na stanowiskach w dolinie Ebro, w Pampelunie, Cascante i Iulobriga⁵³. Możliwe, że część amfor Dressel 2-4 z Hispanii Tarraconensis zidentyfikowanych jako italskie była w rzeczywistości lokalnego pochodzenia. Hiszpańskie pojemniki ceramiczne

⁴⁸ Tarraconensis nie było jednak jedynym rejonem Hispanii znanym z produkcji wina, w dużo mniejszym stopniu wytwarzano je również w Betyce i transportowano w amforach Haltern 70. Zob. A. Tchernia, *Modèles économiques*, s. 329.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 328.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ J. Miró, *El comercio del vino*, s. 339-341.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

Dressel 2-4 w największej liczbie (50 sztuk na stanowisku i więcej) występują w Galii i przede wszystkim w Rzymie i Kartaginie. W pozostałych rejonach ich liczba nie jest wielka (1-10 egzemplarzy na stanowisku)⁵⁴.

Znaleziska amfor typu Pascual 1 są zdecydowanie liczniejsze. Mapa ich dystrybucji sporządzona przez J. Miró obejmuje 110 miejsc (także wraki rzymskich statków handlowych znalezionych u wybrzeży Hispanii Tarraconensis i południowej Galii). Najwięcej stanowisk, na których odkryto opisywane pojemniki ceramiczne, znajduje się na Półwyspie Pirenejskim (4 na Balearach) i w Galii, 8 w Brytanii, 6 na limesie germańskim, 2 na Półwyspie Apenińskim, 1 na Sycylii oraz 3 w Afryce Północnej. Galia stała się ważnym importerem wina i pośrednikiem w jego handlu. Świadczą o tym znaleziska amfor Pascual 1 odkrywane szczególnie na osi rzecznej Aude-Garonna i w pobliżu Tolosy (Tuluzy). Północno-wschodnią Galię przecinał szlak handlowy prowadzący do Brytanii, podobnie jak wschodnią – droga handlowa biegnąca na limes germański, z Lugdunum (Lyonem) jako ośrodkiem kontrolującym wymianę towarów, wzdłuż których odkrywano opisywane pojemniki ceramiczne. Prawdopodobnie udział Italii w handlu na tym terenie był mniejszy niż Hispanii Tarraconensis⁵⁵.

Tab. 4. Ważniejsze ośrodki dystrybucji wyprodukowanych w Hispanii Tarraconensis amfor typu Pascual 1⁵⁶

Nazwa regionu	Nazwa stanowiska	Datowanie znaleziska
Galia	La Vayède (dolina Rodanu)	II poł. I w. p.n.e.-II poł. I w. n.e.
	L'Hermitage (dolina Rodanu)	II poł. I w. p.n.e.-II poł. I w. n.e.
Limes germański	Holsterhausen	czasy panowania Oktawiana Augusta
	Neuss	czasy panowania Oktawiana Augusta
	Goeblingen-Nospelt	czasy panowania Oktawiana Augusta
Italia	la Longarina (Ostia)	I w. n.e.
Brytania	Cleavel Point	czasy panowania Tyberiusza
	Bagendom	20-50 r. n.e.
Hiszpania	Zaragoza	czasy od początków rządów Tyberiusza do początków panowania Nerona
Majorka	Na Guardis	czasy panowania Klaudiusza lub Nerona

Źródło: opracowanie własne na podstawie przywołanej literatury przedmiotu.

⁵⁴ Ibidem, s. 344.

⁵⁵ Około 40-30 r. p.n.e. rozpoczął się eksport omawianych pojemników ceramicznych poprzez Galię do Brytanii. Trwało to prawdopodobnie do II poł. I w. n.e. Zob. J. Miró, *El comercio del vino*, s. 337-339.

⁵⁶ Ibidem (tabela sporządzona na podstawie danych zawartych w tym artykule).

Statki o małym tonażu (jak np. *Els Ullastres* – 18 m długości, *Cap del Vol* – 15 m, *Cap Béar* – 12-15 m) pokonywały żegluga kabotażową trasę *Hispania Tarraconensis* – *Gallia Narbonensis*. Docierały do *Narbo* (*Narbo*) i *Massilii* (*Marsylii*), gdzie ich ładunek przeładowywano na statki rzeczne i transportowano do *Brytanii* lub na *limes germański*⁵⁷.

Spśród 300-350 opublikowanych amfor *Pascual 1* – 200 odkryto w *Galii*. Stanowiska, na których znaleziono:

- 50 egzemplarzy to: *Toulouse*, *Lyon*, *Vienne* i *Quimper*,
- 10-20 egzemplarzy: *Port-la-Nautique*, *Cauna*, *Saint-Jean-le-Vieux*, *Mas d'Agenais* i *Périgeux*.

Największe na *limesie germańskim* to: *Neuss* (20-50 sztuk) i *Haltern* (5-10). Na tym tle znaleziska z *Italii* są marginalne⁵⁸.

Ogromne potrzeby stolicy cesarstwa, dyspozycyjność środków transportu i jakość infrastruktury oraz konsekwencje zaopatrywania obywateli przez państwo w zboże doprowadziło do unikalnej sytuacji. W I w. n.e. wina sprowadzane np. z *Hispanii Tarraconensis* lub *Krety* można było kupić w *Rzymie* za dość niską cenę. Cena wina była ustalana na podstawie jakości i smaku, a nie ze względu na miejsce produkcji i koszty transportu z mniej lub bardziej odległych rejonów cesarstwa⁵⁹.

Agnieszka Góralczyk

WINE AMPHORAE FROM HISPANIA TARRACONENSIS AS AN EVIDENCE OF TRADE IN THE WESTERN MEDITERRANEAN FROM THE 1ST CENT. BC TO THE LATTER HALF OF THE 2ND CENT. AD

Summary

During the period of the Republic, the viniculture of the Pyrenean Peninsula supplied wine for the local needs. When Rome had become Empire, wine production grew to a massive scale, which is attested to by numerous discoveries of amphorae from Spain both in *Hispania Tarraconensis* and other provinces in the western Mediterranean. In the 1st cent. AD, Spanish wine monopolised the market in the region. Towards the end of the 1st cent. AD, agricultural production in *Hispania Tarraconensis* was reorganised – vine was replaced with cereal. The early 2nd cent. AD saw discontinuation of business in most centres of ceramic production and disappearance of Roman villas whose main profits came from vineyards.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 337-339.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 343-344.

⁵⁹ A. Tchernia, J.-P. Brun, *Le vin romain antique*, Grenoble 1999, s. 154.

Bibliografia

- Aguarod Otal M.C., Un ánfora Tarraconense 1/Layetana 1 con sello ibérico procedente de Salduie, Museo de Zaragoza Boletín 11, 1992, s. 109-116.
- Aguilera Martín A., Revilla Calvo V., Artesanado cerámico y estadística. Análisis de las producciones anfóricas del taller de Can Portell (Mataró, El Maresme), Laietania 9, 1994, s. 217-233.
- Carreras Monfort C., Berni i Millet P., Producció de vi i àmfores tardanes del NE de la Tarraconense, [w:] II Colloqui internacional d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia, producció i comerç al Mediterrani occidental, Actes (Badalona 6/9 de Maig de 1998), Museu de Badalona, Monografies Badalonines 14, 1998, s. 271-272.
- Casas y Selvas M.T., Estudi preliminar: les àmfores de la villa de La Salut (Sabadell), Arraona i Arrahona 1, 1987, s. 15-26.
- Fernández Izquierdo A., Una producción de ánforas de base plana en los hornos romanos del Mas d'Aragó (Cervera del Maestrat, Castellón), Quaderno prehistorico castillo 16, 1994, s. 211-219.
- Izquierdo i Tugas P., Un nou centre productor d'àmfores a la vall de l'Ebre: El Mas del Catxorro de Benifallet, [w:] Estudis Universitaris Catalans. Homenatge a Miquel Tarradell, Barcelona 1993, s. 753-767.
- Keay S., La importacion de vino y aceite en la Tarraconense oriental en la antigüedad, I Colloqui d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia producció i comerç al Mediterrani occidental. Actes, Museu de Badalona, Monografies Badalonines 9, 1987, s. 383-384.
- López Mullor A., Nota preliminar sobre la producción anfórica de Darró, Vilanova i La Geltrú (Barcelona), S.F.E.C.A.G., Actes du Congrès de Lezoux 1989, s. 109-120.
- López A., Batista R., Zucchitello M., La producción vitivinícola de la Tarraconense. Algunos ejemplos sintomáticos, I Colloqui d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. Actes. Museu de Badalona. Monografies Badalonines 9, 1987, s. 319-325.
- López Mullor A., Fierro Macià J., L'època ibèrica en Darró, Vilanova y La Geltrú, Miscellania Penedesenca 11, 1988, s. 162-210.
- Miró J., El comercio del vino de la Tarraconense (s. I a.C.-I d.C.). Una síntesis, [w:] Le commerce maritime romain en Méditerranée occidentale, El comercio marítimo romano en el Mediterráneo occidental, Colloque international tenu à Barcelone du 16 au 18 mai 1988, Strasbourg 1990, Le Groupe PACT du Conseil de l'Europe la Societat Catalana d'Arqueologia, s. 333-354.

- Nolla J.M., El comercio anfórico en el nordeste de Cataluña: una aproximación, [w:] Le commerce maritime romain en Méditerranée occidentale, El comercio marítimo romano en el Mediterráneo occidental, Colloque international tenu à Barcelone du 16 au 18 mai 1988, Strasbourg 1990, Le Groupe PACT du Conseil de l'Europe la Societat Catalana d'Arqueologia, s. 201-216.
- Nolla J.M., Una nova àmfora catalana: La Tarraconense1, I Colloqui d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat, economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. Actes, Museu de Badalona, Monografies Badalonines 9, 1987, s. 217-223.
- Nolla J. M., Canes J. M., Rocas X., Un forn romà de terrissa a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà). Excavacions de 1980-1981, Ampurias 44, 1982, s. 147-183.
- Nolla i Brufau J.M., Casas i Genover J., Algunes consideracions entorn de la romanització al N.E. de Catalunya, [w:] Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya, Girona 1984.
- Nolla Brufau J.M., Padró i Parcerisa J., Sanmartí Grego E., Exploració preliminar del forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre), Cypsela 3, 1980, s. 193-218.
- Nolla J.M., Solias J.M., L'Àmfora Tarraconense 1. Característiques, procedència, àrees de producció, cronologia, Butlletí Arqueologia. Reial, Societat Arqueologia Tarraconense 6, 7, 1984-1985, s. 107-144.
- Pascual i Guasch R., El desenvolupament de la viticultura a Catalunya, I Colloqui d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia producció i comerç al Mediterrani occidental. Actes. Museu de Badalona. Monografies Badalonines 9, 1987, s. 123-126.
- Peacock D.P.S., Williams D.F., Amphorae and the Roman economy, London-New York 1986-1991.
- Pereira Menaut G., El edicto de Domiciano sobre el vino y la economía política romana en el Alto Imperio, I Colloqui d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia producció i comerç al Mediterrani occidental, Actes. Museu de Badalona. Monografies Badalonines 9, 1987, s. 349-351.
- Revilla Calvo V., Produccion artesanal, viticultura y propiedad rural en la Hispania Tarraconense, Gerión 13, 1995, s. 307-308.
- Revilla Calvo V., Viticultura y actividades complementarias en el fundus: el ejemplo de la Hispania Tarraconensis, Latomus 58, 1, 1999, s. 30-55.
- Tchernia A., Modèles économiques et commerce du vin à la fin de la République et du début de l'Empire, I Colloqui d'arqueologia romana, El vi a l'antiguitat economia producció i comerç al Mediterrani occidental, Actes. Museu de Badalona. Monografies Badalonines 9, 1987, s. 327-336.
- Tchernia A., Brun J.-P., Le vin romain antique, Grenoble 1999.